

УДК 371.2 9(09)

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Вихрущ А. В.

*Аналізуються актуальні питання філософії освіти, зокрема система базових понять, закономірності розвитку освітніх систем, завдання компаративістики, можливості творчого використання зарубіжного досвіду для розбудови національної освіти, підкреслюється важливість педагогічної персонології.
Ключові слова: філософія освіти, творчість, розвиток, виховання.*

*Анализируются актуальные вопросы философии образования, в частности система базовый понятий, закономерности развития образовательных систем, задачи компаративистики, возможности творческого использования зарубежного опыта для развития национального образования, подчеркивается важность педагогической персонологии.
Ключевые слова: философия образования, творчество, развитие, воспитание.*

*This article is analysis of the present-day issues in the philosophy of education, particularly the system of underlying concepts, mechanisms of development of education systems, objectives of comparativistics and possibilities of creative use of foreign experience in the development of the national education. The importance of pedagogical personology is underlined.
Key words: philosophy of education, creativity, development, upbringing.*

У педагогічній науці рівня аксіоми досягла ідея міждисциплінарного підходу при вирішенні важливих питань організації навчально-виховного процесу. Дещо інша ситуація спостерігається при взаємодії філософії та педагогіки. Це обумовлено наступними чинниками. По-перше, кожний видатний філософ був успішним учителем. Не випадково сократичний діалог, в основі якого була знаменита тріада – система запитань, віра в можливості учня, ситуація успіху – залишається актуальним у дидактиці до наших днів. Не менш важливими є ідеї Епікура про справжнє пізнання, яке починається тоді, коли людина навчиться використовувати “кидок думки”, який, власне кажучи, і є знаменитим інсайтом.

Ідеї Епіктета, Сенеки стають дедалі популярнішими. Таких прикладів десятки. По-друге, кожний видатний педагог був своєрідним філософом. Адже ідеї Я. А. Коменського щодо пансофії, персонології, логіки пізнання (аналіз, синтез, синкрізіс) – це блискучий приклад поєднання філософії та педагогіки. По-третє, сучасна філософія потребує “олюднення”, якщо не хоче залишитися псевдоелітарною наукою, мову якої розуміє вузьке коло фахівців. Тому взаємодія з педагогікою якраз і може служити своєрідним містком для поєднання теорії з практикою, апробації ідей. По-четверте, педагогіка ХХІ століття неможлива без філософської основи. Наприклад, однією з причин неймовірного хаосу, який панує в системі педагогічних понять (людина, індивід, особистість, виховання, освіта, педагогіка тощо) є відсутність уваги до загальновідомих у філософії засад логіки. І не випадково в сучасній зарубіжній філософії починає розвиватися новий напрям, у центрі якого саме найважливіші аспекти понятійного апарату. По-п'яте, варто запозичити досвід польських колег, у яких магістерська і дисертаційна роботи передбачають окремий розділ, у якому розглядаються важливі методологічні питання щодо мети, об'єкта, завдань, гіпотези, методів дослідження, показників і критеріїв, етичних вимог до оприлюднення результатів, інших аспектів наукового пізнання.

Система головних понять є в науці своєрідною основою, яка свідчить про рівень розвитку, рівень теоретичних узагальнень, урешті-решт, про практичну значущість. Огляд педагогічної літератури дозволяє зробити однозначний висновок, що цей аспект проблематики свідчить про затягну кризу. Щоправда, не потрібно забувати про той факт, що це проблема є характерною для більшості наук гуманітарного спрямування.

Перш ніж перейти до розгляду головних понять звернемо увагу на деякі попередні аспекти.

По-перше, потрібно мати на увазі, що кожна наука починається і завершується встановленням закономірностей. В іншому разі можемо мати десятки тисяч сторінок тексту, хаотичне нагромадження фактів, значущі кількісні показники, які будуть імітацією наукового пошуку.

По-друге, закономірності – це відкриті, відносно стійкі зв'язки між явищами об'єктивної дійсності. Це передбачає як їх доступність, так і їх потребу в постійному оновленні. Догматичний набір правил так само безперспективний, як і набір розрізної інформації.

По-третє, закономірності передбачають своєрідну тріаду: опис, пояснення, системно-прогностичне моделювання. Цей аспект надзвичайно важливий, оскільки дозволяє діагностувати етап розвитку науки і визначити перспективи подальшого розвитку. Звертаємо увагу на останній аспект проблеми, бо, лише поєднавши прогностику з системним підходом, зможемо наблизитися до об'єктивної оцінки.

По-четверте, принципово важливим є міждисциплінарний підхід. Невипадково геніальний педагог Я. А. Коменський в авторській теорії пізнання виокремив три рівні: аналіз, синтез, синкрізіс. Третій рівень і передбачав визначення місця цієї науки в системі інших наук. Окрім цього, використання досягнень логіки дозволить уникнути характерних принаймні для дефінування помилок.

Зауважимо, що висловлені попередні зауваження значущі також для історії педагогіки, компаративістики, педагогічної персонології...

Для розуміння суті досліджуваної проблеми важливим є розуміння послідовності трьох автономних і водночас взаємозв'язаних понять: виховання, освіта, педагогіка. Зауважимо, що їх потрібно аналізувати саме в такій послідовності.

Щодо виховання, то насамперед зауважимо, що це практична діяльність. У різних народів це дивовижне за глибиною слово має різне значення. Наприклад, в українській та польській мовах в основі цього поняття бачимо аспект "ховання", який можна пояснити історичними особливостями. Адже народ, який втрачав молодь, втрачав будь-яку перспективу. У російському аналогічному понятті "воспитание" бачимо зовсім інший аспект, не менш складний і багатогранний. Якщо перше поняття має на меті захист дітей від ворогів, від зла, що не втрачає значущості до наших днів, то друге слово може розглядатися не лише як уникнення голоду, але й у ширшому значенні в контексті насичення, наприклад знаннями.

У педагогічній думці Росії виховання традиційно розглядається в широкому і вузькому значеннях. У широкому значенні – це суспільне явище, вплив суспільства на особистість. У вузькому значенні виховання розглядається як спеціально організована діяльність педагогів і вихованців для реалізації завдань освіти в умовах педагогічного процесу [5, с. 9].

Російські автори, відзначивши складність і багатогранність педагогічних понять, розглядають виховання як суспільне явище, діяльність, процес, цінність, систему, вплив, взаємодію. Більше того, акцентується увага на широкому соціальному сенсі (вплив суспільства і соціального середовища на людину); широкому педагогічному значенні (педагогічний компонент соціалізації, цілеспрямований вплив на дитину з боку виховних інституцій); вузькому педагогічному значенні (цілеспрямоване формування у дітей системи певних морально-естетичних якостей); виховання в ще більш вузькому значенні як вирішення конкретних виховних задач [4, с. 6–7].

Ми розглядаємо виховання як діяльність, спрямовану на розвиток людини.

У контексті вище названих проблем розглянемо педагогічну проблематику.

Розпочнемо з визначення головного поняття. За глибинним змістом поняття "педагог" як людина, що супроводжує, веде учня до школи, має визначальне значення, яке, на жаль, забулося.

Звернемо увагу на найбільш характерні помилки. В "Енциклопедії освіти" педагогіка розглядається як соціальна наука, що об'єднує, інтегрує, синтезує дані всіх природничих і соціальних наук, пов'язаних із формуванням людини.

Неточність у цьому визначенні обумовлена тим, що в тому випадку, якщо педагогіка лише інтегрує та синтезує, вона втрачає статус самостійної науки.

Мав рацію С. У. Гончаренко, який, нагадавши перелік "педагогік": гуманна, авторитарна, педагогіка самовизначення, педагогіка співробітництва, педагогіка

моральності, біблейська, козацька, пенітенціарна, педагогіка ототожнення, етнічна, інтегральна, компаративістська, театральна, військова, бібліотечна, неопедагогіка, педагогіка розвитку, лицарська, педагогіка миру, педагогіка середовища, ембріональна, музейна, екологічна, прийшов до висновку, що таке розмаїття обумовлює втрату смислу самого терміна [2, с. 636].

На нашу думку, педагогіка – це наука про закономірності розвитку людини. Розуміючи, що завданням кожної науки є встановлення закономірностей, ми у визначенні підкреслюємо головне завдання сучасної педагогіки – встановлення закономірностей розвитку людини.

Для розуміння закономірностей розвитку освітніх систем одним із найважливіших завдань є визначення науково обґрунтованих пріоритетів, які повинні не лише проголошуватися, але й мати чіткі критерії оцінки, відповідну систему фінансового, організаційного, науково-методичного забезпечення.

У разі відсутності такого підходу можемо стати свідками хаотичних реформ, різноманітних короткотермінових новацій, низки заходів, які імітуватимуть цілеспрямовану діяльність.

Значно зростає роль компаративістики, яка з допомогою порівняльних характеристик досягнень різних країн, урахуовуючи національні особливості, зможе запропонувати конкретні пропозиції.

Для прикладу розглянемо досвід Польщі. У цій країні вдало поєднуються захист, збереження і розвиток національних традицій з оперативним використанням світового досвіду. Жодна новація в педагогіці не залишається непоміченою, а продумана система науково-методичного забезпечення поступово стає однією з кращих у Європі.

За прикладом інших країн (Швеція, Ізраїль, Тайвань, Південно-Африканська Республіка) у Польщі був підготовлений узагальнювальний рапорт, автори якого виокремили сім головних національних пріоритетів: політика щодо родини, підвищення якості навчання, спрямованість шкільництва на потреби ринку праці, активізація "сеньйорів", синергія світу науки, бізнесу і культури, підвищення якості права, процедур та інфраструктури для бізнесу, регулярне вимірювання показників інтелектуального капіталу. Як бачимо, шість із семи пріоритетів мають пряме або опосередковане відношення до педагогічної науки і практики. Більше того, кожний пріоритет деталізований, підкріплюється відповідними нормативними документами, має належне фінансове забезпечення.

Порівняльні дослідження дозволили звернути увагу на структурні зміни. Наприклад, окремі країни створили умови для повного охоплення дітей дошкільними закладами, багато країн наближаються до цього рівня. У Польщі спостерігається двадцятипроцентне зростання цього показника лише за останні п'ять років. Це гарний приклад для України, яка, програючи за якістю, особливо в сільській місцевості, ніяк не може відійти від п'ятдесяти відсотків.

Участь у міжнародних програмах сприяє виокремленню найважливіших аспектів організації навчально-виховного процесу в школах. Зокрема, програма PISA дозволила побачити нагальні проблеми у підготовці п'ятнадцятирічних учнів до роботи з інформацією, рівень математичних знань і поінформованості з природознавства. Певне відставання за першим напрямком викликало системні зміни в організації навчального процесу, системі наукового і методичного забезпечення, підготовці педагогічних кадрів, роботі з батьками. Ці системні заходи обумовили стрімке зростання показників, динаміка яких не має аналогів у Європі. Водночас, отримавши вагомні результати у розумінні інформації, виявилось, що математична і природнична підготовка потребує ще більше часу і зусиль. Успіхи в цих напрямках виявилися значно скромнішими. Однак поза сумнівом є той факт, що виокремлення пріоритетів рано чи пізно дасть бажаний результат.

Для розуміння особливостей освітніх систем важливо використати висновки відомого філософа М. Мамардашвілі.

По-перше, це специфіка, феноменальність, людини, яка, залишаючись природною істотою, живе у світі символів, у світі культури.

По-друге, важливим є висновок щодо ілюзії історизму, начебто на рівні законів в історії передбачений, запланований перехід від первісно-общинного ладу до феодалізму, капіталізму, комунізму [3, с. 253].

По-третє, для історичних аспектів компаративістики важливо звернути увагу на висновок щодо неможливості прищеплення ззовні продуктів культури і розвитку [3, с. 178].

По-четверте, перспективним і значущим є висновок про багатовимірність, інтегральність історичних законів, безперспективність поділу світу на економічну, культурну, художню, емоційну сутність. На думку філософа, цей недолік властивий і спробам поділу окремої людини за окремими здібностями. Цілісність явищ, які характеризують історичну подію, не є сумою окремих аспектів. [3, с. 97–98].

По-п'яте, для розуміння суті системи понять важливим є застереження про неможливість дефінування у випадку, коли дане поняття є "основою самого себе і не має зовнішнього причинного ряду" [3, с. 27].

Узагальнюючи досвід вітчизняних і зарубіжних дослідників, можна виокремити наступні перспективні напрямки філософії освіти.

1. Кожна наука починається і завершується встановленням законів і закономірностей, які, будучи за своєю суттю відкритими і відносно стійкими, дозволяють описати, пояснити, передбачити розвиток подій. Саме встановлення закономірностей успішного управління (досягнення максимального, запланованого результату за мінімальних затрат), організації навчально-виховного процесу і є головним викликом для сучасної педагогічної науки і практики.

2. По-друге, важливим завданням філософії освіти залишається система педагогічних понять. До того часу, поки дослідники не побачать в понятті "освіта" дивовижного поєднання інших понять "світ", "світло", "віта", будемо і надалі бачити невдалі спроби теоретизування, яке є цікавим за формою і безперспективним за змістом.

3. Завданням філософії освіти є теоретичне обґрунтування моделювання педагогічного процесу. Вже перші спроби показали перспективність структурних, функціональних, теоретичних моделей.

4. Центальною проблемою для філософії освіти залишається встановлення закономірностей розвитку людини. Перспективною, на нашу думку, є педагогічна персонологія, яка буде вивчати особливості розвитку людини від пренатального періоду до старості та смерті.

5. Хаотичні реформи в освіті вкотре підкреслюють важливість встановлення закономірностей функціонування освітніх систем від дошкільних закладів до університетів третього віку.

6. Серйозного філософського обґрунтування потребує педагогічна компаративістика. Без сучасної методологічної бази перспективний напрям педагогічної науки може перетворитися на хаотичне нагромадження інформації щодо різноманітних аспектів досвіду зарубіжних країн.

7. Домінуючою проблемою сучасності поступово стає творчість. Невипадково в зарубіжних країнах надруковані книги з красномовною назвою "Педагогіка творчості". Для філософії освіти це ще один цікавий та перспективний виклик.

8. Динамічність, зміни на ринку праці, зростання вимог до професіоналів обумовлюють увагу до питань психологічної культури працівників.

9. Сучасна система моніторингу дозволить оперативно реагувати на виклики.

10. Філософія освіти може бути надзвичайно корисною для педагогіки, історії педагогіки, оскільки наближаємося до посібників і лекційних курсів нового покоління.

Література

1. Вознюк О. В. Цільові орієнтири розвитку особистості у системі освіти: інтегративний підхід : монографія / О. В. Вознюк, О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 684 с.
2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; головний ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Мамардашвили М. Вильнюсские лекции по социальной философии: (Опыт физической метафизики) / М. Мамардашвили. – СПб. : Азбука, Азбука – Аттикус, 2012. – 320 с.
4. Селевко Г. К. Энциклопедия образовательных технологий : в 2 т. / Г. К. Селевко. – М. : НИИ школьных технологий, 2006. Т. 2. – 2006. – 816 с.

5. Слостенин В. А. Общая педагогика : в 2 ч. / В. А. Слостенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов ; под ред. В. А. Слостенина. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. Ч. 2. – 2003. – 256 с.
6. Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku. – Warszawa : wydawnictwo Akademickie "Żak", 2003. Т. 11. – 2003. – 1114 s.
7. Nowacki T. W. Leksykon pedagogiki pracy / T. W. Nowacki. – Radom : Instytut Technologii Eksploatacji, 2004. – 347 s.
8. Okoń W. Nowy słownik pedagogiczny / W. Okoń. – Warszawa : wydawnictwo Akademickie "Żak", 2001. – 468 s.